

Premogovni imperij vrača udarec

■ Evropa naj bi do sredine 21. stoletja postala prva podnebno nevtralna regija na svetu, a se njena odvisnost od najbolj umazanega fosilnega goriva spet povečuje

Tekst: Janez Kovačič

»**T**o je evropski pristanek na Luni. Prejšnja evropska energetska strategija je slonela na fosilnih gorivih in onesnaževanju, zato ni bila le zastarela, ampak tudi v disonanci s planetom. Z novim evropskim zelenim dogovorom vračamo skupnosti več, kot pa ji jemljemo.« Nova predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen je decembra 2019 evropskim poslancem s temi besedami ponosno predstavila novi energetski dogovor med državami članicami Evropske unije, s katerim so si te zastavile najambicioznejši cilj v zgodovini te povezave.

Evropski zeleni dogovor, ki je bil jedro programa evropske voditeljice, je namreč predvideval, da bo stara celina do leta 2050 postala prva podnebno nevtralna regija na svetu. Cilj med drugim vključuje zmanjšanje količine izpustov toplogrednih plinov do leta 2030 za najmanj 55 odstotkov v primerjavi z letom 1990. Sprememba energetske paradigme pa je seveda izvedljiva zgolj z doslednim in relativno hitrim opuščanjem uporabe fosilnih goriv. Ambiciozna predsednica tako ni izgubljala časa, kajti v slogu starodavnih evropskih kraljev in cesarjev je nemudoma začela graditi monumentalno obeležje, posvečeno lastni vladavini.

Podnebni sovražnik številka 1

»Podnebni zakon vodi EU na zeleno pot v času ene generacije. To je obvezujoča obljuba našim otrokom in vnukom,« je predsednica napovedala visokoteleči načrt razogljičenja Evrope, ob čemer ni pustila nikakršnega dvoma o glavni oviri na poti njegove uresničitve. Premog je znan kot eden največjih onesnaževalcev zraka na planetu in generatorjev toplogrednih plinov, zlasti ogljikovega dioksida (CO₂), zato je bila njegova vloga podnebnega sovražnika številka 1 jasna. Po podatkih evropske investicijske banke EIB svet s premogom zadosti kar 27 odstotkom svojih potreb po energiji, z vidika pridobivanja elektrike pa je ta delež celo 38-odstoten. Kar se na drugi strani kaže v levjem, kar 44-odstotnem deležu vseh izpustov toplogrednega plina CO₂.

A primerjava Von der Leynove s pristankom na Luni vseeno ni bila tako pretirana, kot se morda zdi. Vsaj z vidika težavnosti doseganja zastavljenih ciljev ne. Države članice EU namreč s premogom pokrijejo približno 20 odstotkov svojih potreb po električni energiji. Njegova razširjena uporaba se kaže tudi v izpustih CO₂ pri proizvodnji električne energije, saj je njegov delež s tega vidika kar 76-odstoten. V Sloveniji zaradi uporabe tega energenta za proizvodnjo električne energije proizvedemo dobrih 22 odstotkov toplogrednih plinov. Premog pa za Evropo ni zgolj pomemben vir električne energije, ampak tudi toplotne (pri nas Termoelektrarna Toplana Ljubljana TE-TOL), poleg tega ga uporabljajo še v železarski in jeklarski industriji.

Družbeni izzivi opuščanja premoga

Zmanjševanje porabe premoga, ki v končni fazi vodi v njegov umik, pa ni zgolj energetska in z njo povezana ekološka zagata, ki jo Evropa poskuša nasloviti s svojo okoljevarstveno ambiciozno naravnano razvojno strategijo. Po podatkih Evropske komisije je namreč od celotne verige proizvodnje in porabe premoga odvisnih kar 230.000 Evropejcev (večji del skoraj 180.000 delovnih mest je povezan z njegovim pridobivanjem – rudarstvom), ki na celini živijo v 31 regijah in so pomemben ekonomski steber v kar enajstih državah. Nemčija, Poljska, Češka, Ukrajina, Španija, države Balkana in ne nazadnje tudi Slovenija niso samo države z bogatimi nahajališči in proizvodnjo, ampak tudi pomembno rudarsko tradicijo. Podobno kot v drugih primerih težke industrije, locirane v oddaljenih krajih (železarska, jeklarska, kemična ipd.), je tudi ta vir lokalne identitete in tradicije, na katero so tamkajšnji prebivalci zelo ponosni in od nje odvisni.

Bogata nahajališča premoga, njegova razširjenost, praktična izraba, enostaven transport in njegovo pridobivanje so le nekateri izmed razlogov za zakoreninjenost tega energenta. Zato je njegovo opuščanje več kot zgolj energetski ali okoljevarstveni problem, je tudi družbeni in kulturni izziv. Zapiranje rudnikov in premogovnikov hočeš nočeš pušča

Vir: Wikipedija

Opuščanje premoga je več kot zgolj energetski ali okoljevarstveni problem, je tudi družbeni in kulturni izziv. Zapiranje rudnikov in premogovnikov pušča paleto posledic v krajih in regijah – tudi v Zasavju –, ki so se desetletja ali stoletja razvijali prav zaradi premoga.

Premog pa za Evropo ni zgolj pomemben vir električne energije, ampak tudi toplotne.

široko paleto posledic v krajih in regijah, ki so se desetletja ali stoletja razvijali prav zaradi premoga.

Žal primerov uspešnih preobrazb lokalnih skupnosti, katerih pomembni delodajalci so bili premogovniki in termoelektrarne, po svetu ni veliko. Za lokalne skupnosti zapiranje pomeni predvsem negativen šok, ki ga spremlja velika in trdovratna brezposelnost z relativno okrnjenimi možnostmi prekvalifikacije ozkih specifičnih profilov, vezanih na tehnologijo premoga. Nič čudnega ni, da se marsikateri prebivalci v nekdanjih središčih premogovniške panoge počutijo pozabljene ali celo izdane, kakor da bi bili žrtvovani za skupno dobro, medtem ko njihova klavrna usoda po zaprtju rudnikov nikogar ne zanima.

Adijo, knapi

Nemalo primerov zapiranja rudnikov in njihovih posledic za lokalno okolje imamo tudi v Sloveniji, saj smo po letu 1990 zaprli praktično že vse razen velenjskega premogovnika. Opuščanje rudarske dejavnosti se je od osamosvojitve naprej kazalo v zaprtju rudnika kaolina Črna pri Kamniku, rudnika svinca in cinka Mežica, rudnika urana Žirovski vrh, rudnika živega srebra v Idriji ter premogovnikov Senovo, Kanižarica, Zagorje, Hrastnik in Trbovlje. Srednjeročna strategija opuščanja uporabe premoga z nekoliko nerodnim in dolgoveznim uradnim nazivom *Nacionalna strategija za izstop iz premoga in prestrukturiranje premogovnih regij v skladu z načeli pravičnega prehoda*, ki jo je vlada sprejela lanskega januarja, do leta 2033 v skladu z omenjenimi zavezami EK in Pariškega sporazuma predvideva tudi predčasno zaprtje našega največjega in edinega še delujočega premogovnika ter zaustavitev oziroma opustitev rabe premoga v Termoelektrarni Šoštanj (TEŠ). Omenjena strategija zaradi slabih izkušenj iz preteklosti pri opuščanju rudarske dejavnosti poleg okoljskega vidika zapiranja rudnikov posebej naslavlja tudi omenjeni družbeno-ekonomsko-kulturni vidik. Tako je za prestrukturiranje Savinjsko-Šaleške in Zasavske regije v Skladu za pravični prehod predvidenih 235 milijonov evrov evropskih sredstev, kolikor naj bi jih Slovenija ob izpolnjenih pogojih prehoda imela na voljo. Vendar pa lokalne skupnosti

ocenjujejo, da je to bistveno premalo za gospodarsko preobrazbo in blaženje družbenih posledic.

Najbolj zgovoren, pravzaprav katastrofalen primer opuščanja premogovniške dejavnosti in spodletelega prestrukturiranja regijske gospodarske dejavnosti je brez dvoma Zasavje. O vlogi rudnikov v Zasavju kot gospodarsko-socialnem motorju podobno kot drugod po Sloveniji v Evropi in svetu namreč težko pretiravamo, saj so bili ti za dobrobit regije odločilnega pomena. Regija se je industrijsko in ekonomsko razvijala ob rudnikih, ob njih pa tudi preostala industrija v Zasavju. V povezavi z rudniki so se gradila stanovanja, kulturni, zdravstveni, izobraževalni objekti ter druga infrastruktura, na ravni države pa so rudniki prebivalstvo vseskozi oskrbovali s premogom za ogrevanje in električno energijo.

Ko se je zgodba s premogom v 21. stoletju postopoma zaključila, so vlogo ekonomskega vlečnega konja v regiji poskušale prevzeti steklarska, elektro, kemična, livarska in strojna industrija. Večinoma neuspešno, saj gospodarski kazalci za regijo kažejo, da je obseg gospodarske dejavnosti v primerjavi s preostalimi regijami pri nas opazno manjši. Od leta 1995 je bilo tam izgubljenih 5000 delovnih mest, leta 2017 pa je imela regija primerjalno najnižji BDP na prebivalca pri nas.

Podobna odvisnost od premoga zaznamuje tudi našo še edino preživelo regijo, povezano s to dejavnostjo. Savinjsko-Šaleška premogovna regija ima kar 150-letno tradicijo, pri čemer je izkoriščanje tega naravnega vira za lokalno skupnost podobno vitalno tako z vidika gospodarske dejavnosti kot tudi z vidika družbe, kulture in identitete tamkajšnjih prebivalcev. Gre za največje in najbolj bogato nahajališče premoga pri nas, ki preko TEŠ zadosti kar tretjini potreb naše države po električni energiji. Iz povedanega je jasno, da zeleni prehod ob upoštevanju energetske potratnosti modernega človeka in ob tem, da veliko energije še naprej pridobivamo s kurjenjem fosilnih goriv, zajema širok nabor posledic, ki jih je scela skorajda nemogoče blažiti. Gospodarsko prestrukturiranje premogovnih regij je izjemno zapleten proces z nejasnimi in daljnosežnimi posledicami za lokalno prebivalstvo, ki nemalokrat vodi v socialno-ekonomsko opustošenje. Ob tem se človeštvo spopada s težko etično dilemo –

za prehod na zeleno ekonomijo prihodnosti, s katero bomo poskušali obvarovati Zemljo pred uničujočimi posledicami podnebnih sprememb, bomo na drugi strani prisiljeni v uničevanje kulturno-druženih vezi lokalnih skupnosti, skupaj z delovnimi mesti in specifično identiteto krajev in ljudi, ki tam živijo. Naloga domačih in evropskih političnih elit zato ni zgolj leporečje o razogljičenju in pospešeni preobrazbi v zeleno gospodarstvo, ampak predvsem aktivno vodenje prehoda ter saniranje kolateralne škode, ki bo ob tem naglem prehodu brez dvoma nastala.

Slepomišenje v Šarm el Šejku

Energentu, ki mu zlasti Evropa kot zibelka industrijske revolucije dolguje svoj razcvet, kajpak na plečih izkoriščanja naravnih in človeških virov čezmorskih kolonij, se bo zaradi osrednjega deleža v evropski energetski pogači pa tudi zaradi njegove gospodarsko-družbene vloge v lokalnih okoljih, kjer je bilo premogovništvo dolga leta glavni motor razvoja, izjemno težko odreči.

Z okoljevarstvenega vidika dvomov ni, saj so fosilna goriva, premog še posebej, glavni onesnaževalci in vir izpustov toplogrednih plinov ter zdravju škodljivih delcev PM in dušikovega oksida (NOx). Za fizično preživetje planeta bo treba v kratkem drastično zmanjšati odvisnost sodobne družbe od fosilnih goriv in sploh zmanjšati izkoriščanje naravnih virov. Prav poseben izziv pa bo ob tem ne pozabiti na mnoge, ki so življenjsko odvisni od njihovega izkoriščanja, jih opolnomočiti, jim zagotoviti ustrezna znanja ter zagotoviti nove zaposlitvene priložnosti.

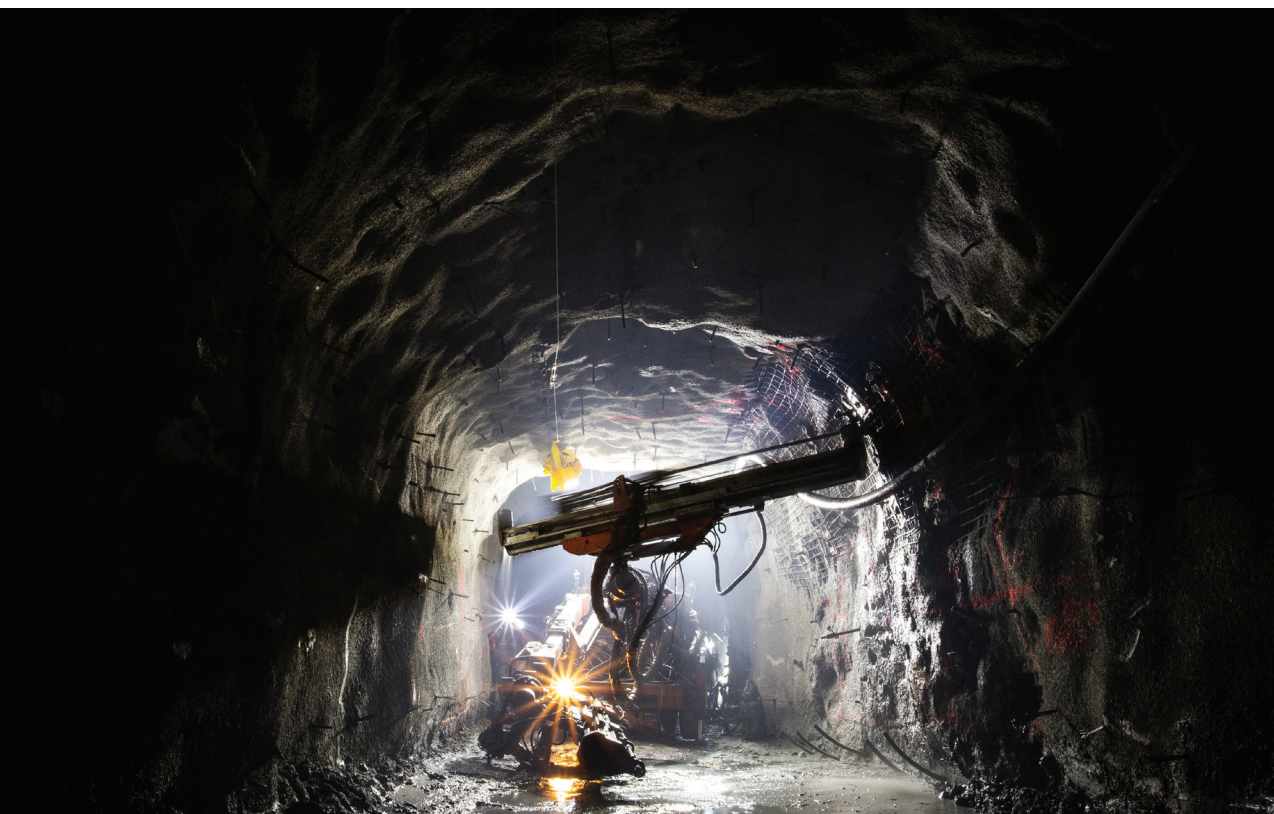
Da gre za izjemno kompleksen problem, za katerega svetovni politični odločevalci (še) nimajo ustreznih rešitev, potrjuje tudi »izplen« nedavne podnebne konference Združenih narodov COP 27 v Egiptu. Čeprav so udeleženci izkupiček srečanja navdušeno razglasili za prelomnega v spopadanju človeštva s podnebnimi spremembami, kjer je bila v ospredje postavljena ideja vzpostavitve posebnega sklada, s katerim bodo bogate države poskrbele za finančno pomoč revnim državam v razvoju, ni bilo z vidika zmanjševanja izpustov toplogrednih plinov, onkraj pompa, storjenega nič. Da dosežek konference v Šarm el Šejku po nadgradnji astro-

navtske analogije von der Leynove ni bila uspešno izvedena odprava na Mars, dokazuje dejstvo, da so pobudnice sklada za podnebno pravičnost morale pristati na pogojevanje največjih onesnaževalk in izvoznic fosilnih goriv (Rusija, Savdska Arabija) pri nižanju okoljevarstvenih ciljev.

Podnebna pravičnost nima veliko skupnega s sprejemanjem in izvajanjem strategij za ukinitve fosilnih goriv in zmanjševanje izpustov, saj je zgolj obliž na globoko zevajočo rano kolonialne dediščine Zahoda. V Šarm el Šejku namreč ni bilo sprejetih nobenih novih trdnejših zavez za doseganje ključnega podnebnega cilja – omejitve segrevanja ozračja na poldrugo stopinjo Celzija v primerjavi s predindustrijsko dobo. Ta cilj je bil cinično žrtvovan za precej medel ideal podnebne pravičnosti, za katerega mimogrede še nihče ne ve, kako dejansko bo deloval ter kdo in na kakšen način bo upravičen do črpanja sredstev. Če gre soditi po izplenu konference v Københavnu leta 2009, ko so se razvite države na podobni način dogovorile za vzpostavitev mehanizma za pomoč državam, ki so se spopadale s posledicami podnebnih sprememb, se tovrstni dogovori le redko premaknejo dlje od mrtve črke na papirju.

Zimzeleni premog

Ob tem je paradoksalno, da EU v želji po krepitvi lastne varnosti v zadnjem času spodkopava svoje žlahtne podnebne cilje in napredek, ki ga je na tem področju dosegla v zadnjih tridesetih letih. Pravzaprav je tudi vprašanje, ali EU z neomajno pomočjo Ukrajini, ki svoje ozemlje že leto dni brani pred ruskimi napadalci, dejansko krepi svojo varnost ali pa zaradi tega kvečjemu tudi sama postaja bolj ranljiva. Jasnega in enoznačnega odgovora na to vprašanje ni, res pa je, da je ukrajinski konflikt sprožil številne nepredvidljive posledice, ki jih evropska politična elita ni sposobna nevtralizirati. Med drugim tudi prehransko in energetsko krizo, ki je po umirjanju epidemije ponovno močno udarila po žepih Evropejcev. Skupaj s trdovratno inflacijo, ki dodatno zmanjšuje kupno moč prebivalstva in zmanjšuje vrednost denarja, se Evropejci vse bolj sprašujejo, kdaj bodo tudi oni deležni solidarnostne pomoči pri spoprijemanju z draginjo vsakdanjega življenja.

Premog je znan kot eden največjih onesnaževalcev zraka na planetu in generatorjev toplogrednih plinov, zlasti ogljikovega dioksida.

Nemalo primerov zapiranja rudnikov in njihovih posledic za lokalno okolje imamo tudi v Sloveniji, saj so po letu 1990 zaprli praktično že vse razen velenjskega premogovnika, tudi rudnik živega srebra v Idriji (na fotografiji).

Von der Leynova poskuša oboroževalno solidarnost z Ukrajinci navzlic vsesplošni druginji pri domači javnosti predstaviti kot najvišjo vrednoto in odraz temeljne evropske zaveze k miru, čeprav ni povsem jasno, kako naj bi z dobavo orožja in druge vojaške tehnike k temu bistveno prispevali. V prizadevanjih po hitri zaustavitvi ruske agresije se je Bruselj že takoj na začetku odločil za drastične gospodarske sankcije, s katerimi je najbolj meril prav na ruski energetski ter bančno-finančni sektor. Vojna se kljub vsemu ni končala, posledice sankcij, zlasti na področju energentov, pa ironično najbolj čutimo prav Evropejci.

Po odločitvi Bruslja, da se EU odreka uporabi ruskega plina, se je Unija v pomanjkanju ustreznih alternativ dobaviteljev obrnila k staremu znancu premogu. Praktično vsaka država EU je zato začasno prekinila izvajanje dogovorjenih srednjeročnih načrtov za ozelenitev evropskega energetskega sektorja in se raje naslonila na zanesljive, a po drugi strani okoljsko najbolj sporne vire energije in toplote.

Kakor kažejo podatki porabe premoga, se je ta v letih 2021 in 2022 po desetletjih zmanjševanja znova začela povečevati. Leta 2021 se je poraba tega energenta v svetovnem merilu povečala za slabih šest odstotkov, in sicer na 7947 milijonov ton. Poraba premoga je zaradi Kitajske in zlasti Indije naraščala tudi v letu 2022 in dosegla že skoraj rekordne vrednosti iz leta 2013. Strokovnjaki ob tem opozarjajo, da bi se lahko trend naraščanja porabe ob rahljanju ničelne tolerance do covid-19 na Kitajskem v bližnji prihodnosti še okrepil. Azijska velikanka je namreč največja premogovna odvisnica na svetu, saj porabi polovico svetovne proizvodnje premoga. Čeprav bi bilo najenostavneje s prstom pokazati na azijski sili, saj na EU odpade zgolj pet odstotkov svetovne porabe premoga, je postopno oživljanje premoga v kontekstu zelenega prehoda in z vidika zmanjševanja njegove porabe v minulih desetletjih zagotovo bolj skrb vzbujajoče. V letu 2021 se je namreč njegova poraba na območju Unije povečala za 14 odstotkov, v lanskem letu pa še za dodatnih 7. V Franciji denimo so v novembru 2022 ponovno zagnali veliko termoelektrarno

Emile Huchet na vzhodu države, podobno je storila Nemčija, ki je z vladnim odlokom podaljšala delovanje termoelektrarn, ki so bile pred začetkom vojne previdene za ustavitev, obenem pa je odredila tudi povečanje porabe in izkop domačega premoga. Nemški energetski načrt prehoda na obnovljive vire je po mnenju stroke mrtev. Medtem so se Avstrijci odločili za ponovno preusmeritev energetskega obrata Mellach na avstrijskem Štajerskem s plina na premog. Gre za nekdanjo termoelektrarno, ki je kot zadnja v državi opravila prehod s premoga na plin.

Podobno so storili Danci, ki so spet zagnali kotle v treh termoelektrarnah, Grki, ki bodo v obratovanju obdržali kar sedem termoelektrarn, Italijani in Nizozemci, ki bodo povečali zmogljivosti obstoječih energetskih obratov. Poljska je s svojimi obsežnimi nahajališči premoga prav tako povečala izkop lignita (pri izgorevanju lignita se sprošča največ škodljivih izpustov) na kar 1,5 milijona ton. Vlada v Veliki Britaniji se je decembra 2022 celo odločila za odprtje novega rudnika premoga, kar ni storila že trideset let. Premog iz rudnika v Cumbrii na severozahodu britanskega otočja bodo sicer uporabljali v jeklarski industriji, a je poteza vseeno dovolj zgovorna. Če je bila ost zelenega prehoda in s tem povezanega evropskega cilja 55-odstotnega zmanjšanja izpustov do leta 2030 prav opustitev premoga, potem lahko v luči njegovega »revivala« ugotovimo, da je ta potihoma postal še eden od pozabljenih dokumentov v predalih evropskega birokratskega aparata. EU je bila s svojimi načrti prenehanja porabe fosilnih goriv globalni pobudnik in svetovni vzor zelenega energetskega prehoda. Da vlečejo tudi negativni zgledi, pa kaže prav jalov izkupiček zadnje podnebne konference COP 27 v Egiptu. Posledica kratkovidne solidarnosti, vsiljene s strani evropskih voditeljev, je namreč Unijo privedla v samopovzročeno energetsko (in prehrambno) slepo ulico, s čimer komisija ni nakopala kopico težav zgolj domačemu prebivalstvu, ampak je bistveno usodnejše ogrozila tudi prihodnost celotnega planeta. Se bomo morali po propadu simboličnega evropskega pristanka na Luni v kratkem morda res umakniti tja? ■